

บทเรียนการตีความสันติวิธีบนเส้นทางสามแพร่งในสังคมไทยปัจจุบัน

โดย

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร.

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

+++++

๑. เกริ่นนำ

นักการเมือง นักการศึกษา และนักวิชาการด้านสันติภาพในสังคมไทยได้นำเสนอคำว่า “สันติวิธี” ในสังคมหลายมิติ และหลายสถานการณ์ด้วยกัน เช่น ประเวศ วะสี^๑ได้แนะนำรัฐบาล เกี่ยวสถานการณ์ภาคใต้ว่า “รัฐบาลควรถอนกำลังทหารออกมา โดยปรับแนวทางแก้ปัญหาด้วยการ ใช้ ‘สันติวิธี’”^๑ หรือ กรณีที่ นพ.เสม พริ้งพวงแก้ว ได้กล่าวถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสำนักงาน กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ว่า “อยากให้โฮสกิจกรรมกันและพยายามเจรจาด้วย ‘สันติวิธี’... และควรจะปรึกษาหารือกันด้วย ‘สันติวิธี’ ”^๒

ประเด็นที่น่าสนใจในสถานการณ์ปัจจุบันนี้คือ นักคิด และนักปฏิบัติการด้านสันติวิธีได้ ตีความสันติวิธี และการปฏิบัติบนบาทฐานของสันติวิธีในแง่มุมที่หลากหลาย ด้วยเหตุนี้ จึง ก่อให้เกิดคำถามที่นำไปสู่การเขียนบทความในครั้งนี้ และพบคำตอบที่สำคัญว่า สันติวิธีใน สังคมไทยปัจจุบันนี้ “เปรียบประดุจทางสามแพร่ง” เพราะเป็น “สามแพร่ง” ที่มีแง่มุมในการ ตีความและการปฏิบัติที่มีลักษณะเหมือนกันและแตกต่างกันในบางประเด็น และบางครั้งดู ประหนึ่งว่า “ยากที่จะบรรจบ และค้นพบทางออกร่วมกัน”

การทำความเข้าใจสันติวิธีบนเส้นทางสามแพร่ง จะทำให้เราได้มองเห็นมุม หรือเหลี่ยม ต่างๆ ของสันติวิธีที่เป็นพื้นฐานของการตีความและปฏิบัติการในบริบทต่างๆ ที่เกิดขึ้นใน สังคมไทยปัจจุบันนี้ว่า “สันติวิธีในเส้นทางสามแพร่งนั้นมีความหมายอย่างไร และมีความเป็นมา อย่างไร วิธีคิดและแนวปฏิบัติเหมือนกัน หรือสอดคล้องกันอย่างไร มีแนวทางที่จะบรรสาน สอดคล้องกันได้หรือไม่ อย่างไร

^๑ ประเวศ วะสี, (๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๓), <<http://www.bangkokbiznews.com/2004/03/08/pol/index.php?news=poll.html>>.

^๒ เสม พริ้งพวงแก้ว, (๒๘ สิงหาคม ๒๕๔๓), <<http://www.thairath.co.th/thairath1/2547/breaking.news/bknews.php?id=9284>>.

๒. แพร่งที่ ๑: สันติวิธีในความหมายของนักสันตินิยม

“สันตินิยม” หมายถึง “แนวคิดหรือการกระทำที่ต่อต้านสงคราม กระบวนการที่ว่าด้วยการต่อต้านสงครามนั้น เป็นการปฏิเสธรูปแบบของสงครามในทุกรูปแบบ”^๓ เหตุผลสำคัญที่ต่อต้าน เพราะไม่เห็นด้วยกับการใช้สงครามเพื่อทำลายล้างเพื่อนมนุษย์ อันเป็นการผิดกับหลัก ทาง ศาสนา ฉะนั้น นักสันตินิยมได้แสดงออกว่า “ไม่เห็นด้วย” ในหลายรูปแบบ เช่น การประท้วงด้วยการไม่ไปทำสงคราม หรือไม่ไปคัดเลือกด้วยด้วยวิธีการคือเพ่ง (Civil Disobedience)^๔ หรืออาจจะแสดงออกด้วยการประท้วง การทำสัญลักษณ์เพื่อแสดงความไม่เห็นด้วย การไม่ให้ความร่วมมือต่อรัฐในแง่มุมต่าง ๆ

ประเด็นสำคัญของวิธีนี้ก็คือการไม่ใช้ความรุนแรงในการปฏิบัติการ ถึงกระนั้น นักสันตินิยมบางกลุ่มได้สนับสนุน และหาทางออกให้แก่วิธีการเหล่านี้ด้วยการใช้ยุทธวิธีในการเจรจา เพื่อที่จะหยุดยั้งสงครามเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น^๕ อย่างไรก็ตาม นักสันตินิยมบางกลุ่มก็อาจจะเห็นด้วยกับการใช้ความรุนแรงในประเทศของตน แต่นักคิดบางกลุ่มอาจจะเห็นด้วยกับการที่จะจัดคานชืออยู่ในกลุ่มสันตินิยมเพราะใช้หลักการคือเพ่งอันเป็นวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรง^๖ ในขณะที่นักคิดบางกลุ่มไม่เห็นด้วย เพราะการไม่ใช้ความรุนแรงของคานชื่อนั้น เป็นการนำไปใช้เพื่อเรียกร้องเอกราชจากอังกฤษ มิได้มีเป้าหมายเพื่อต่อต้านสงคราม และในขณะเดียวกันวิธีการดังกล่าวก็มีใช้วิธีการที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระหว่างประเทศต่างๆ แต่ประการใด

^๓ <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/pacifism>

^๔ ดูเพิ่มเติมใน <http://encyclopedia.thefreedictionary.com/non-violent%20resistance> อย่างไรก็ตาม คำว่า “การคือเพ่ง” หมายถึง “การจงใจฝ่าฝืนกฎหมายด้วยมโนธรรม เปิดเผยต่อสาธารณะ ย่อมรับการลงโทษจากการฝ่าฝืนกฎหมายนั้น และไม่ใช้ความรุนแรง” ดูรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับความหมาย ประวัติ และความเป็นมาเพิ่มเติมใน พิรพล คดบัว, “การคือเพ่งกับการลงโทษ: การวิเคราะห์เชิงปรัชญา”, **ปรัชญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔-๒๐.

^๕ <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/USApacifists.htm>

^๖ สมพงษ์ ชูมาก, **กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง**, (พิมพ์ครั้งที่ 1), กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐, และดูเพิ่มเติมใน ดวงเด่น นุธรรม, “พุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดเรื่องสงครามที่เป็นธรรม: กรณีศึกษาพรรคสนของนักวิชาการในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๕.

กระบวนการสันตินิยมอาจจะไม่สอดคล้องกับแนวคิดของคานธีทั้งหมด เพราะคานธีเองมิได้ปฏิเสธรูปแบบของสงคราม เพราะเขาเห็นด้วยในกรณีที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงสงครามได้ ดังจะเห็นได้จากการที่เขาพยายามสนับสนุนอังกฤษในสงครามโลกครั้งที่ ๑ โดยมุ่งหวังจะให้อังกฤษปลดปล่อยประเทศตนเองให้เป็นอิสระ ซึ่งประเด็นนี้ทำให้นักสันติวิธีกลุ่มอื่น ๆ ไม่สามารถยอมรับได้ว่าคานธีเป็นหนึ่งในบรรดานักสันตินิยม

๓. แพร่งที่ ๒: สันติวิธีในความหมายของการปฏิบัติการใช้ความรุนแรง

สิ่งที่คานธีมีความแตกต่างจากนักสันตินิยมกลุ่มอื่น ๆ ก็คือ การใช้ปฏิบัติการใช้ความรุนแรง หรือ อหิงสา^๓ เป็นเครื่องมือในการผลักดัน เพื่อเรียกร้องเอกราชจากประเทศอังกฤษ จนประสบความสำเร็จ จะเห็นว่าอหิงสานั้นจัดได้ว่าเป็นหลักการสำคัญที่เป็นแนวคิดเพื่อการปฏิบัติการโดยใช้ความรุนแรง อันเป็นการแสดงออกทั้งในเชิงบวก กล่าวคือ ความรักต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อศัตรู และเชิงลบคือ การไม่ทำร้ายศัตรูด้วยอาวุธ ซึ่งปฏิบัติการ หรือเครื่องมือสำคัญที่คานธีนำมาใช้ก็คือ “หลักสัตยาเคราะห์” หรือ การดื้อแพ่ง (Civil Disobedience)^๔

ในขณะที่แนวคิดเรื่อง การใช้ความรุนแรง (Non-Violence)^๕ การไม่ใช้ความรุนแรงเป็นชุดของความเชื่อพื้นฐานเบื้องต้น (สมมติฐานเบื้องต้น) เกี่ยวกับศีลธรรม อำนาจ และความขัดแย้งที่กลุ่มผู้สนับสนุนได้นำไปปฏิบัติการใช้ความรุนแรง ในความพยายามเพื่อให้ได้มาซึ่งเป้าหมาย

^๓ ดูเพิ่มเติมใน M.K. Gandhi, *The Selected Works of Mahatma Gandhi*, (India: Navajivan Publishing House, 1968).

^๔ ดูเพิ่มเติมใน ชาลี ไชยธีระพันธ์, “อหิงสาในความคิดของมหาตมะ คานธี”, *อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๒.

^๕ คำว่า “Non-Violence” หมายถึง “(๑) การไม่ใช้ความรุนแรง (๒) อหิงสา” (ราชบัณฑิตยสถาน, ศัพท์รัฐศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๑), จากการศึกษาที่มาของทั้งสองคำนี้จะพบว่า มีความสอดคล้องกับในแง่ของวิธีการ กล่าวคือ มุ่งเน้นวิธีการ หรือปฏิบัติการที่ใช้ความรุนแรงเช่นเดียวกัน แต่ประเด็นที่แตกต่างกันก็คือ พื้นฐานทางแนวคิด เพราะคานธีนำเสนอแนวคิดนี้บนฐานของศาสนา ไม่ว่าจะ เป็นสังฆะ หรืออหิงสา แต่ฮิน ชาร์ป นำเสนอแนวคิดบนพื้นฐานของ “อำนาจที่ใช้ความชอบธรรมของรัฐ” แต่จุดร่วมของแนวคิดนี้มีความคล้ายคลึงกันตรงที่มุ่งเน้น หรือเผชิญหน้ากับรัฐโดยตรง เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่กลุ่ม หรือสังคมต้องการ (ผู้เขียน).

ทางการเมืองและสังคม แนวคิดนี้ได้รับการประยุกต์ใช้เพื่อดำเนินการแก้ไขความขัดแย้งโดยปราศจากการใช้ความรุนแรงในราวยุคกลางของศตวรรษที่ ๒๐

นักคิดปฏิบัติการไร้ความรุนแรงตามแนวคิดนี้มีชื่อเสียงคือ “ฮิน ชาร์ป” ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับแนวคิดนี้ว่า “ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง ถือกำเนิดภายในกระบวนการที่คนที่ไม่ยอมรับว่าความรุนแรงเป็นวิถีทางเดียว หรือวิถีทาง “สุดท้าย” ที่จะแก้ปัญหาข้อขัดแย้งต่าง ๆ ได้ หากแต่ถือว่าปฏิบัติการไร้ความรุนแรงเป็นการต่อสู้แก้ไขข้อขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพวิธีหนึ่งในการเผชิญหน้ากับข้อขัดแย้งทางสังคมการเมืองประเภทต่าง ๆ ได้

ฉะนั้น จะเห็นว่า การปฏิบัติการไร้ความรุนแรงของเขานั้นแตกต่างจากนักสันตินิยมคนอื่น ๆ หรือการไม่ใช้ความรุนแรงของศาสนิกอื่น ๆ บางกลุ่มที่ไม่เพียงแต่จะชั่งจูงด้วยเหตุผลเท่านั้น หากแต่เป็นการกระทำบางอย่างที่ใช้วิธีการต่างกัน เช่น คนที่เกลียดชังผู้อื่นอาจจะไม่ยอมเสีย

ด้วยเหตุนี้เขาจึงเสนอปฏิบัติการไร้ความรุนแรง ๓ วิธี คือ (๑) การประท้วง หรือชั่งจูงโดยไม่ใช้ความรุนแรง (๒) การไม่ให้ความร่วมมือ (Noncooperation) ทางสังคม ทางเศรษฐกิจ และทางการเมือง (๓) การแทรกแซงโดยไร้ความรุนแรง

การนำเสนอของ “ฮิน ชาร์ป” ดังกล่าวนั้น ประเด็นสำคัญอยู่ที่ “แนวคิดเรื่องอำนาจ” กล่าวคือ แนวคิด และการปฏิบัติการเหล่านั้น จะใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับอำนาจที่ผู้นำได้ใช้ไปในทางที่ไม่ถูกต้อง และเป็นธรรมแก่ประชาชนในสังคม จะเห็นว่า การแสดงออกด้วยลักษณะต่าง ๆ เช่น การไม่คือแพ่ง และการไม่ยอมปฏิบัติตามรัฐในมิติต่าง ๆ นั้นก็เพราะต้องการที่จะทำลาย หรือลดทอนอำนาจของผู้มีอำนาจ

๔. แพร่งที่ ๓: สันติวิธีในความหมายของการจัดการความขัดแย้ง

ราชบัณฑิตยสถานให้คำจำกัดความในประเด็นนี้เอาไว้ว่า “วิธีที่จะก่อให้เกิดความสงบ” เช่น “เจรจาสงบศึกโดยสันติวิธี”^{๙๙} วิธีการที่ไร้ความรุนแรง มุ่งให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม โดยที่ในตัวเองก็เป็นวิธีการซึ่งให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย เราอาจจะเรียกวิธีการดังกล่าวว่า “สันติวิธี”^{๑๐๐} ซึ่งสอดคล้องกับโคทม อารียา ที่นิยามว่า สันติวิธี หมายถึง วิธีการ

^{๙๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, ๒๖๔๖), หน้า ๑๑๖๖.

^{๑๐๐} พระไพศาล วิสาโล, “สันติภาพโดยสันติวิธี”, ใน สื่อในสันติภาพ สันติภาพในสื่อ, หน้า ๒๓-๒๘.

จัดการกับความขัดแย้งวิธีหนึ่ง”^{๑๒} โดยให้เหตุผลว่า “การใช้สันติวิธีเป็นวิธีการที่น่าจะมีการสูญเสีย น้อยที่สุด ทั้งระยะสั้นระยะยาว ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ผิดกับการใช้ความรุนแรง”

ศ.นพ.ประเวศ ะสันนิยามว่า “สันติวิธี...คือ การป้องกันการละเมิดสิทธิมนุษยชนของ สภาพการใช้ความรุนแรงและสงคราม” โดยให้เหตุผลว่า “ในการสงคราม ไม่ว่าในครั้งโบราณหรือ ในปัจจุบัน จะมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรง โดยไม่สามารถทำอะไรได้มากนัก สิทธิมนุษยชนเป็นการเคารพในศักดิ์ และคุณค่าความเป็นคนทุกคน ต่อเมื่อมนุษย์มีจิตสำนึกใน ศีลธรรมพื้นฐานนี้จึงจะสามารถสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และยั่งยืนได้”^{๑๓}

ในขณะที่**ไพศาล วงศ์วรสิทธิ์** กล่าวว่า “สันติวิธีคือ วิธีการแก้ไขความขัดแย้ง หรือตอบ ได้ในสถานการณ์หนึ่ง ๆ โดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อคู่กรณี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เป็นการประทุษร้าย ต่อร่างกายและชีวิต”^{๑๔} แต่ถึงกระนั้นก็พยายามจะอธิบายว่า “บางสำนักมองว่า สันติวิธีจะต้องมี ความรัก เป็นพลังผลักดันและเป็นตัวกำกับเอาไว้ด้วย จึงเป็นสันติวิธีที่แท้จริง ตามนิยามนี้ สันติวิธี จึงหมายรวมถึง การเขียน การพูด การเจรจา การประชุมตกลงแก้ไขข้อพิพาท กระบวนการทางศาล และกฎหมาย” และ “อย่างไรก็ตามยังมีสันติวิธีอีกประเภทหนึ่งที่เป็นพลังในการเปลี่ยนแปลง เรียกว่า เป็นอุปกรณ์สำคัญของผู้ใฝ่สันติวิธีเลยทีเดียว นั่นคือ ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง” ซึ่ง ประเด็นหลังนี้สอดคล้องกับแนวคิดของคานธีและยีน ชาร์ป

จะเห็นว่า แม้นักวิชาการทางศาสนา และสังคมได้ให้คำจำกัดความสอดคล้องกับ “นักสันตินิยม” แต่จะเห็นว่า การวิเคราะห์ศัพท์ว่า “สันติวิธี” ในลักษณะนี้ค่อนข้างอิงกับศัพท์ อหิงสา และการไร้ความรุนแรง ดังจะเห็นได้จากคำว่า “ไร้ความรุนแรง” ในการให้ความหมาย

๕. สันติวิธีทั้งสามแพร่งจะสัมพันธ์กัน หรือบรรจบกันได้อย่างไร

เมื่อวิเคราะห์สันติวิธีทั้งในสามความหมาย กล่าวคือ สันตินิยม การปฏิบัติที่ไร้ความ รุนแรง และการจัดการความขัดแย้ง ผู้เขียนมองว่า การให้คำนิยามของราชบัณฑิตยสถานเป็น ประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นการมุ่งเน้นที่วิธี “วิธีที่จะก่อให้เกิดความสงบ” โดยยกตัวอย่าง ว่า “เจรจา สงบศึกโดยสันติวิธี” แต่ข้อสังเกตที่น่าสนใจก็คือ คำว่า “ความสงบ” ในมิติของ

^{๑๒} โคทม อาริยา, “เอกสาร 30 ปี 14 ตุลา จดหมายข่าว ประชาชน”, (๑ ตุลาคม ๒๕๔๖): ๒๑-๒๕, <<http://www.santipap.com/kotom.htm>>.

^{๑๓} ประเวศ ะสัน, สันติวิธีกับสิทธิมนุษยชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักงานสิทธิมนุษยชน แห่งชาติ, ๒๕๔๕), คำนำ.

^{๑๔} ไพศาล วงศ์วรสิทธิ์, สร้างสันติด้วยมือเรา: คู่มือสันติวิธีสำหรับนักปฏิบัติการไร้ความรุนแรง, (กรุงเทพฯ: กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๑), หน้า ๒๖-๒๘.

ราชบัณฑิตยสถานน่าจะมีความหมายมากกว่าคำว่า “ไร้ความรุนแรง” เพราะคำนี้แปลความออกมาจากคำว่า “สันติ” ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงคำว่า สันติ ซึ่งหมายถึง สงบนั้น จึงไม่ใช่สภาวะที่สงบเพราะไร้ความขัดแย้งแต่เพียงประการเดียว หากแต่แฝงเร้นเอาไว้วันอื่นอีกมากมาย

อย่างไรก็ตาม แม้สันติจะมีความหมายกว้าง แต่ผู้เขียนมองว่า นักคิดเหล่านี้พยายามตีกรอบของคำว่า สันติให้จำกัดตัวอยู่ในคำว่า “ไร้ความรุนแรง” แต่เพียงประการเดียว ฉะนั้น หากกล่าวถึงคำว่า สันติวิธีจึงเป็นวิธีหรือชุดของวิธีในการจัดการความขัดแย้งโดยไร้ความรุนแรงหรือไม่ใช้ความรุนแรงในการจัดการ หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกนี้ หรือหากวิเคราะห์ตามนัยของราชบัณฑิตยสถานจะพบว่า “วิธีใดก็ได้ที่นำมาใช้แล้ว ก่อให้เกิดความสงบแก่บุคคล สังคม และโลก” ซึ่งความสงบในมิติของราชบัณฑิตยสถานอาจจะไม่ได้หมายถึงแค่ “ไร้ความรุนแรง” แต่หมายถึง ต้องเป็นวิธีที่ชอบธรรม โปร่งใส ให้เกียรติและเคารพซึ่งกันและกัน และยุติธรรมกับทุกฝ่ายก็ได้

จะเห็นว่า การนิยามความหมายของ “อหิงสา” หรือ “สันตินิยม” หรือ “การไร้ความรุนแรง” ดังกล่าวแล้วนั้น คำว่า “สันติวิธี” สอดคล้องกับการให้ความหมายของคำทั้ง ๓ ในบางแง่มุมเท่านั้นเอง เพราะเมื่อกล่าวถึงคำว่า “อหิงสา” กับ “สันติวิธี” ทั้งสองคำนี้อาจจะสอดคล้องกันในแง่ของการมุ่งเน้นไปที่ความรักต่อเพื่อนมนุษย์ และไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน แต่ถึงกระนั้นวิธีการของอหิงสาซึ่งได้แก่สัจยาเคราะห์นั้น ก็ไม่ได้หมายความว่า จะไม่ก่อให้เกิดความรุนแรง หรือความขัดแย้งตามมา เพราะวิธีนี้ทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องเกิดการสูญเสียอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ อันเนื่องมาจากการใช้วิธีการประท้วง การดื้อแพ่ง หรือวิธีการอื่น ๆ

ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึง “อหิงสากับสันติวิธี” ชัยวัฒน์ สถาอานันท์จึงชี้ให้เห็นว่า “ปัญหาสำคัญในการพิจารณาแนวคิดด้านสันติวิธีคือ ควรพยายามแยกแนวทางของคานธีออกจากสันติวิธีแนวอื่น”^๕ ซึ่งการตั้งข้อสังเกตดังกล่าวสอดคล้องกับ “บทบรรณาธิการ” ของหนังสือ “ปฏิบัติการแห่งความรัก: ยุคสมัยแห่งความรุนแรง” ว่า

“อนึ่ง คำว่า ‘อหิงสาและสันติวิธี’ ที่ใช้ปะปนกันนั้น โดยส่วนใหญ่มักใช้ในความหมายเดียวกัน แต่อาจจะอนุโลมแยกความแตกต่างได้ว่า อหิงสาจะเป็นคำที่เน้นหนักในทางศาสนธรรม และให้ความหมายที่ลึกซึ้งถึงแก่นกว่า ในขณะที่สันติวิธีให้ความหมายไปในทางที่เป็นกระบวนการทางสังคม และการเมืองโดยตรง”

^๕ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, ทำทนายทางเลือก: ความรุนแรงและการไม่ใช้ความรุนแรง, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๗), หน้า ๘๕.

ประเด็นที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งก็คือ แนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่มีได้มุ่งเน้นไปที่การแก้ไขความขัดแย้งดังที่ อรุณ กานธี (Arun Gandhi) ซึ่งเป็นหลานของกานธีได้เสนอว่า “การปฏิบัติการไร้ความรุนแรงของกานธี ไม่ใช่ยุทธศาสตร์สำหรับการแก้ไขความขัดแย้ง... แต่เป็นวิถีแห่งชีวิต”^{๑๖} ซึ่งสอดคล้องกับ Encyclopedia Britannica ที่มองว่าแนวคิดกานธีมุ่งไปที่ประเด็นเรื่องของการเรียกร้องเอกราชมากกว่าที่จะเป็นเครื่องมือในการแก้ไขความขัดแย้ง^{๑๗} ถึงกระนั้นผู้เขียนมองว่าข้อปลุกย่อยของกานธีนั้นก็ยังคงพึ่งพากระบวนการเจรจากับรัฐ คำถามมีว่าเพราะเหตุไร อรุณ กานธีจึงไม่ตระหนักว่า “กระบวนการในการเจรจา” นั้นเป็นวิธีหนึ่งในการแก้ไข ความขัดแย้งระหว่างกานธีกับรัฐบาลอังกฤษเพื่อขอสิทธิในการปกครองตนเอง

อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวถึงกระบวนการของสันติวิธีมุ่งเน้นไปที่วิธีอะไรก็ได้ แต่วิธีนั้นต้องเป็นวิธีที่สงบ ไม่ก่อให้เกิดความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อมตามมา เช่น การพยายามหาทางออกด้วยการเจรจากัน หรือหาวิธีการในการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยใช้บุคคลที่สามเข้ามาช่วยเป็นต้น ฉะนั้น จะเห็นว่า อหิงสานั้นเป็นหลักการเพื่อ “ต่อสู้” อย่างสันติ แต่ “สันติวิธี” เป็นวิธี “การจัดการความขัดแย้ง” อย่างสันติ แต่ประเด็นที่ผู้เขียนมองว่าสอดคล้องกันของแนวคิดทั้งสองก็คือ การใช้หลักสันติวิธีเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตของผู้ที่ปฏิบัติการสันติวิธีด้วย

ในขณะที่ “สันตินิยม” กับ “สันติวิธี” มีบางแง่มุมที่สอดคล้อง และแตกต่างกัน เช่น สันตินิยมอาจจะยอมรับได้กับวิธีการในการใช้ความดื้อแพ่ง การประท้วง เพื่อแสดงความไม่เห็นด้วยต่อการใช้สงครามเพื่อแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง สันตินิยมบางกลุ่มก็เห็นด้วยกับการที่รัฐใช้ความรุนแรงในประเทศของตัวเอง ในขณะที่สันติวิธีตามความหมายของราชบัณฑิตยสถานมองว่าต้องใช้วิธีการที่ก่อให้เกิดความสงบ แต่การประท้วง หรือการเดินขบวน แม้จะเป็นการปฏิบัติการแบบไร้ความรุนแรง แต่เป็นวิธีที่ถือว่าก่อความไม่สงบแก่ผู้ประท้วง และสังคม เพราะคนในสังคมอาจจะมองว่าเป็นความวุ่นวายก็ได้ แต่ถึงกระนั้นนักคิดบางกลุ่มเช่นกัน ที่ตีความและนำเสนอสันติวิธีในความหมายของ “การไม่ใช้ความรุนแรง” เพราะหากตีความในลักษณะนี้ การประท้วง การดื้อแพ่งต่อรัฐก็ย่อมมีสิทธิ์โดยชอบธรรมที่จะ “กระทำได้” เนื่องจากนักคิด หรือนักปฏิบัติการ

^{๑๖} “Gandhi's nonviolence is not a strategy for conflict resolution... It is a way of life” ดูเพิ่มเติมใน Arun Gandhi, *The Meaning of Nonviolence: Questions from Prisoners with Answers* by Arun Gandhi, (Tuesday, August 24, 2004), < http://www.dailystar.com.lb/article.asp?edition_id=10&cat_id=5&article_id=7638>.

^{๑๗} Encyclopedia Britannica, *The New Encyclopedia Britannica, Volume 13*, (U.S.A.: Encyclopedia Britannica, 1978), p. 845.

กลุ่มนี้อ้างว่า “การประท้วง หรือการดื้อแพ่ง” นั้น กลุ่มของตนเองมิได้กระทำ หรือแสดงออกด้วยความรุนแรง เช่น การใช้อาวุธต่างๆ เข้ามาเป็นเครื่องมือในการเรียกร้องความต้องการ

อย่างไรก็ดี สังคมบางส่วน หรือรัฐได้ตั้งข้อสังเกตว่า การด่า หรือการกล่าวหาด้วยถ้อยคำที่รุนแรงอันเป็นการช่วยฝ่ายตรงข้าม หรือการปิดถนนอันสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนเป็นการแสดงออกด้วยการไม่ใช้ความรุนแรงทางตรงเพราะไม่ใช่ “อาวุธ” แต่คำถามก็คือ การกระทำดังกล่าวเป็นการแสดงออกด้วยการใช้ความรุนแรงทางอื่น ๆ หรือไม่ ซึ่งประเด็นนี้เป็นความเข้าใจ “คนละประเด็น” เกี่ยวกับ “สันติวิธี” ระหว่างรัฐ และสังคมบางส่วน

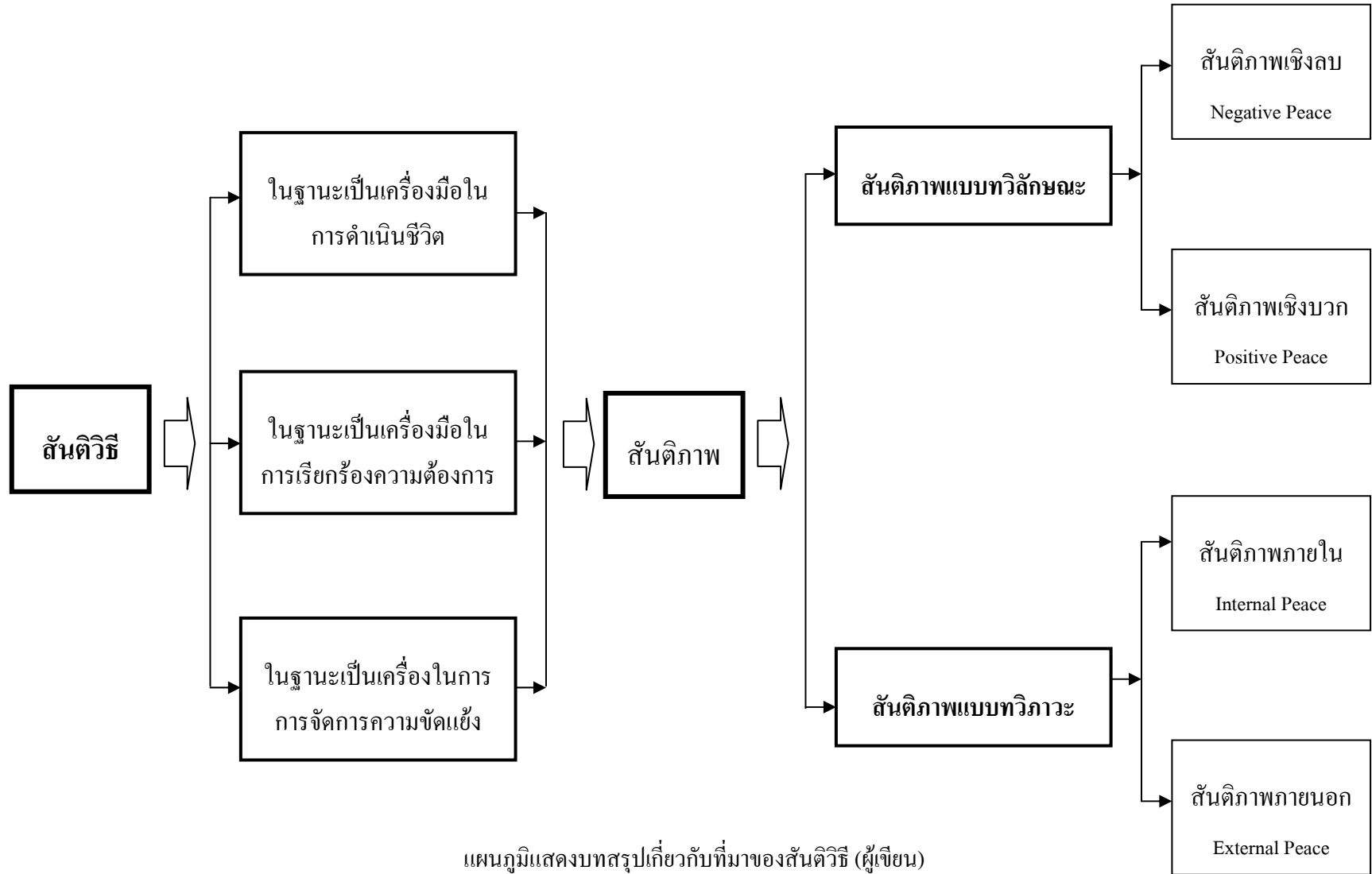
เมื่อก้าวถึง “การใช้ความรุนแรง” (Non-Violence) กับ “สันติวิธี” ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาอีก แม้จุดเหมือนของแนวคิดนี้มุ่งไปที่ “การใช้ความรุนแรง” เพื่อจัดการกับความขัดแย้ง แต่แนวคิดและการปฏิบัติการใช้ความรุนแรงมุ่งเน้นไปที่การประท้วง การไม่ให้ความร่วมมือทางสังคม ทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง และการแทรกแซงโดยใช้ความรุนแรง สำหรับสันติวิธีบางกลุ่มกลับเป็นวิธีการหาช่องทางในการเจรจาโดยไม่ใช้ความรุนแรงต่อสถานการณ์ต่าง ๆ

สันติวิธีกับวิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น มีอยู่ประเด็นหนึ่งที่ได้ว่าเป็นประเด็นสำคัญและสอดคล้องกันเป็นอย่างดีคือ ในสันติวิธีของนักคิดแต่ละท่านนั้นมีแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การแก้ไข หรือการแปรความขัดแย้งโดยใช้ความรุนแรง โดยใช้วิธีการในการจัดการความขัดแย้งในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การต่อรอง การไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง เป็นต้น ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นจุดร่วมที่สำคัญของสันติวิธีกับวิธีการอื่น ๆ ที่น่าจะสอดคล้องและลงตัวมากที่สุด

๖. สรุป และวิเคราะห์: สันติวิธีบนเส้นทางสามแพร่ง

โดยสรุปจะเห็นว่า เมื่อจัดกลุ่มของแนวคิด วิธีการ และปฏิบัติการที่ใช้ความรุนแรงซึ่งอาจจะใช้คำกลาง ๆ เพื่อสื่อถึงแนวคิด และการปฏิบัติการเกี่ยวกับ “สันติวิธี” นั้น ผู้เขียนมองว่าสามารถแยกหลักการที่สำคัญออกเป็น ๓ ประการด้วยกัน คือ (๑) สันติวิธีในฐานะเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตตามนัยของกลุ่มสันตินิยมบางกลุ่ม (๒) สันติวิธีในฐานะเป็นเครื่องมือในการเรียกร้องความต้องการตามนัยของสันตินิยมบางกลุ่ม คานธี และฮิน ชาร์ป และ (๓) สันติวิธีในฐานะเป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง ตามนัยของนักสันติวิธีทุกกลุ่ม ยกเว้นคานธี ฉะนั้นสันติวิธีตามที่ปรากฏในโลกนี้นั้น นักคิด และนักปฏิบัติการสันติวิธีได้นำเสนอใน ๓ หลักการใหญ่ ๆ ดังกล่าวแล้ว

อย่างไรก็ตาม ทั้ง ๓ กลุ่มดังกล่าวนี้ มีเป้าหมายเดียวกันคือ “ต้องการสันติภาพ” และการได้มาซึ่งสันติภาพนั้น ทั้งสามกลุ่มมองว่าต้องใช้ “สันติวิธี” ฉะนั้น สิ่งที่ทั้ง ๓ กลุ่มมุ่งหวังก็คือ “สังคมจะสันติ” ต้องใช้ “วิธีการที่สันติ” หรือ “วิธีการที่ไม่รุนแรง” เท่านั้น อย่างไรก็ตาม “สันติภาพ” และ “สันติวิธี” หากมองในมิติหนึ่งก็มีใช่คนละสิ่ง หากแต่เป็นสิ่งเดียวกัน แต่ปัญหาจึงขึ้นอยู่กับมุมมองสันติภาพว่าอยู่ในฐานะที่เป็นเป้าหมาย และมองสันติภาพในฐานะที่เป็นวิธีการ ดังแผนภูมิในหน้าถัดไป

อย่างไรก็ตาม สันติวิธี ในความหมายที่ (๑) ที่ประชาชนบางกลุ่ม และอาจจะเป็นกลุ่มใหญ่ในสังคมปรารถนาจะเห็นคือการมุ่งเน้นกระบวนการในการจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นมาระหว่างบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อกลุ่มบุคคล กลุ่มบุคคลต่อบุคคล หรือกลุ่มบุคคลต่อกับกลุ่มบุคคล นักคิดกลุ่มที่ ๑ จึงมุ่งเน้นว่า “ควรจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี”

คำถามในประเด็นนี้ก็คือ “การจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธีคืออะไร” และ “มีความเป็นมาอย่างไร” เมื่อกล่าวถึงการจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี (Peaceful Conflict Management) ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์¹⁸ มองว่า “หมายถึง กระบวนการจัดการ (Management) หรือแก้ (Resolution) ปัญหาความขัดแย้งอย่างสันติ” โดยขยายความว่า “เมื่อเกิดความขัดแย้ง หรือข้อพิพาทแล้วจะหาทางออกในการจัดการ หรือแก้ปัญหาโดยไม่ใช้ความรุนแรงได้อย่างไร”

ในขณะที่ รศ.ดร.มารค ตามไท¹⁹ชี้ว่า “หมายถึง การแปรสภาพสถานการณ์ให้เข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้น ในกรณีที่เกิดปัญหาได้ก็มองว่าเป็นการจัดการความขัดแย้งแบบหนึ่ง” โดยยกกรณีศึกษามารองรับแนวคิดว่า “การแปรรูปความขัดแย้งอาจจะทำได้ในหลายลักษณะ เช่น อาจแปรรูปแบบความขัดแย้งเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนเป็นเรื่องอื่น คือ เรื่องการอยู่ร่วมกันในสังคม เขื่อนจึงกลายเป็นเรื่องหนึ่งเท่านั้น” แต่ถึงกระนั้น ท่านมองว่าประชาชนบางกลุ่มเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับประเด็นนี้ “บางคนที่ศึกษาเรื่องนี้เข้าใจการจัดการความขัดแย้งแคบมาก” เหตุผลคือ “การจัดการตามนัยของกลุ่มนี้คือการดูแลไม่ให้มีความรุนแรงแต่ไม่มีอะไรที่คลี่คลาย คือมองแบบจัดการแบบจัดจริง ๆ เช่น ควบคุมไม่ให้มีการยิงกัน”

จะเห็นว่า การมอง “การจัดการความขัดแย้ง” (Conflict Management) ในประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับ การแก้ไขความขัดแย้ง (Conflict Resolution) และ การเปลี่ยนรูปความขัดแย้งไปเป็นรูปแบบอื่น (Transformation) ซึ่งสอดคล้องงานวิจัยเรื่องนี้ที่ให้คำจำกัดความ “การจัดการความขัดแย้งนั้น หมายถึง การแก้ไข และการเปลี่ยนรูปความขัดแย้งด้วย”

ถึงกระนั้น เมื่อกล่าวถึง “ความเป็นมา” ของแนวคิด และหลักการนี้ จากการศึกษา ในเบื้องต้นพบว่ามี “ต้นกำเนิด” และ “พัฒนาการ” จากเหตุผล ๒ ประการ คือ

(๑) กรณีที่เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐต่อรัฐ หรือประเทศต่อประเทศเกี่ยวกับดินแดน หรือทรัพยากรนั้น ตามแนวคิดเดิมคู่กรณีใช้สงคราม หรือความรุนแรงเข้าไปจัดการ หรือแก้ไขความขัดแย้ง ซึ่งวิธีการนี้ได้ก่อให้เกิดผลเสียต่อชีวิต และทรัพย์สินของคู่กรณีเป็นจำนวนมาก ฉะนั้น นักสันตินิยมบางกลุ่มจึงมีการนำเสนอ “ทางเลือกใหม่” (New Alternative) อันเป็นทางเลือกที่ว่าด้วยการไม่ใช้ความรุนแรง ดังจะ

¹⁸ วันชัย วัฒนศัพท์, ความขัดแย้ง: หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา, อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๔.

¹⁹ มารค ตามไท, “การจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี”, ใน สันติวิธี: ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง, สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพฯ: สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, ๒๕๕๒), หน้า ๘๐.

ปรากฏในกฎบัตรสหประชาชาติเกี่ยวกับ “หลักการระงับกรณีพิพาทระหว่างประเทศโดยสันติวิธี” (Peaceful Settlement of International disputes) ซึ่งรายละเอียดของวิธีนี้ผู้เขียนจะนำเสนอในหัวข้อต่อไป

(๒) กรณีที่เกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อกลุ่มบุคคล กลุ่มบุคคลต่อบุคคล หรือกลุ่มบุคคลต่อกลุ่มบุคคล เช่น การที่คู่กรณีมีความขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดิน หรือมรดก หรือกรณีที่ประชาชนบางกลุ่มไม่เห็นด้วยกับนโยบายสาธารณะของรัฐบางอย่าง เช่น การสร้างเขื่อน ค่าจ้างขั้นต่ำ และการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ เป็นต้น แทนที่จะนำคดีความดังกล่าวขึ้นสู่ศาลเพื่อพิจารณาคดี หรือแทนที่หาทางออกด้วยการประท้วง หรือคือแฟง (Civil Disobedience) ฉะนั้น กลุ่มนี้หาทางออกด้วยการจัดการ หรือแก้ไขความขัดแย้งด้วยการการเจรจาตนเอง หรือเจรจาไกล่เกลี่ยบนพื้นฐานของอำนาจทางข้อมูล และกฎหมายที่เท่าเทียมกัน ซึ่งรายละเอียดของแนวทางเหล่านี้จะนำเสนอในหัวข้อต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า “สันติวิธี” ตามนัยนี้ เคยปรากฏในสังคมพุทธ ดังที่นักวิชาการบางท่านตั้งข้อสังเกตว่า “สันติวิธีมีต้นกำเนิดมาอย่างช้านาน อาจจะใกล้เคียงกับการใช้ความรุนแรง”²⁰ จะเห็นว่า “สันติวิธีมิใช่ความคิดที่ใหม่ แต่เป็นแนวคิดที่เก่าแก่ พอ ๆ กับการใช้สติปัญญาของมนุษย์”²¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “สันติวิธีได้ฝังรากลึกอยู่ในสังคมพุทธมาเป็นพัน ๆ ปี”²² แต่เมื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการจัดการความขัดแย้งตามที่ปรากฏในสังคมตะวันตกจะพบว่า ได้มีการศึกษาแนวคิดนี้อย่างเป็นระบบ ดังที่ผู้เขียนจะนำเสนอในข้อที่ว่าด้วยการปฏิบัติการเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งในหัวข้อต่อไป

ถึงกระนั้น กรอบของคำว่า “สันติวิธี” ในบริบทนี้มีได้มีนัยที่มุ่งเน้นไปที่การให้คำจำกัดความของสันติวิธีว่าเป็น “วิธีการ หรือการปฏิบัติการเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งที่ไร้ความรุนแรง” เท่านั้น หากแต่ครอบคลุมไปถึงแนวคิด หรือวิธีการจัดการความขัดแย้งด้วยวิธีการที่แฝงเอาไว้ด้วยความหมายอื่น ๆ ด้วย เช่น วิธี ข้อปฏิบัติ หรือชุดวิธีดังกล่าวเป็นธรรมหรือไม่ ความยุติธรรมหรือไม่ และเต็มไปด้วยความรักเมตตากรุณาหรือไม่ เป็นต้น

²⁰ ไพศาล วงศ์วรสิทธิ์, สร้างสันติด้วยมือเรา: คู่มือสันติวิธีสำหรับนักปฏิบัติการไร้ความรุนแรง, (กรุงเทพฯ: กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๓), คำปรารภ.

²¹ วีระ สมบูรณ์, ไพศาล วงศ์วรสิทธิ์, ปฏิบัติการแห่งความรัก: ยุทธศาสตร์แห่งความรุนแรง, (กรุงเทพฯ: กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒๓ .

²² มารค ตามไท, “การจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี”, ใน สันติวิธี: ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความมั่นคง, สถาบันยุทธศาสตร์ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, หน้า ๑๗.